

УДК 338.58:65.014

Бригадир В.О.

викладач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ

У статті розглянуто освітню політику країн Європейського Союзу на підставі оцінки основних напрямів її регулювання, рівня фінансування, аналізу питомої ваги населення з вищою освітою та його динаміки у соціально-економічній стратифікації країн в процесі розширення ЄС. Авторкою проведено поділ країн на три групи за рівнем фінансування державних видатків на освіту та виконано перевірку суттєвості різниці середнього рівня освіти по групах країн на основі t-критерія Стьюдента. Констатовано, що зберігається помітна диференціація країн ЄС за рівнем освіти, проте є тенденція до її повільного зменшення.

Ключові слова: соціально-економічна стратифікація, освітня політика, рівень освіти, статистичний аналіз, фінансування, державні видатки, європейська інтеграція.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА КАК ФАКТОР ПРЕОДОЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО НЕРАВЕНСТВА

Бригадир В.А.

В статье рассмотрены образовательную политику стран Европейского Союза на основании оценки основных направлений ее регулирования, уровня финансирования, анализа удельного веса населения с высшим образованием и его динамики в социально-экономической стратификации стран в процессе расширения ЕС. Автором проведено разделение стран на три группы по уровню финансирования государственных расходов на образование и выполнена проверка существенности разницы среднего уровня образования по группам стран на основе t-критерия Стьюдента. Констатировано, что сохраняется заметная дифференциация стран ЕС по уровню образования, но есть тенденция к ее медленному уменьшения.

Ключевые слова: социально-экономическая стратификация, образовательная политика, уровень образования, статистический анализ, финансирование, государственные расходы, европейская интеграция.

EDUCATIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AS FACTOR OF SOCIOECONOMIC INEQUALITY OVERCOMING

Bryhadyr V.

This article examines the educational policy of the European Union countries on the basis of evaluation of the main areas of regulation, funding levels, analyzing the proportion of the population with higher education and its dynamic in the socio-economic stratification in the process of EU enlargement. The author conducted the countries dividing into three groups in terms of public expenditure financing on education. Demarcated the year in which the country's membership in the European Union – before 2004 and after 2004, performed statistical analysis of variations in EU member states for the proportion of the

population with higher education at the age of 15-64 years. Determined the presence of strong differentiation of this parameter. A comparison of average values for groups of countries. The author only tested materiality difference in the average level of education of groups based Student t-test. Ascertained, stored noticeable differentiation of EU countries in terms of education, but there is a tendency to slowly decrease.

Keywords: *socioeconomic stratification, educational policy, educational level, statistical analysis, financing, public spending, European integration.*

Постановка проблеми. В умовах швидкого інноваційного розвитку геопростору, переходу до економіки, що базується на знаннях, важливу роль відіграє освіта, як спосіб збільшення людського потенціалу. Тому в полі зору як ЄС в цілому, так і національних урядів знаходиться освітня політика, як важливий фактор подолання соціально-економічної нерівності серед громадян ЄС. Освітня політика в ЄС розглядається як важлива складова економічної політики та політики зайнятості та регулюється на наднаціональному та національному рівнях. Освіта в країнах ЄС не підлягає повній уніфікації. Кожна країна, враховуючи свої національні особливості та історичні традиції формує свою систему освіти. Однак, відкритість кордонів та можливість жителів ЄС навчатися у вищих навчальних закладах будь-якої країни, а також уніфікованість вимог до абітурієнтів змушує країни ЄС пристосовувати свої системи освіти до загальноєвропейських вимог, що визначено Маастрихтською угодою [8]. У новій стратегії економічного розвитку «Європа-2020: стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого росту», в розділі «Рух молоді» визначено найбільш пріоритетні завдання розвитку освітнього простору, як на наднаціональному рівні, так і локальному [4]. Основними завданнями на наднаціональному рівні визначено посилення інтеграції систем освіти в єдину європейську систему; розширення доступу до систем освіти за рахунок створення відкритого освітнього простору, забезпечення рівності освітніх можливостей; підвищення ефективності та якості освіти у країнах-членах ЄС [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання подолання соціально-економічної нерівності є предметом наукових студій не одного покоління учених. Важливу роль у теоретичному осмисленні нерівності суспільств відіграють праці М. Вебера, К. Маркса, Е. Дюркгейма, К. Дейвіса, У. Мура, Л. Урнера, А. Пігу, І. Валлестайна, Д. Чірога, Р. Макнамара, Г. Сіджвіка. Проблема нерівності була предметом уваги таких дослідників, як А. Сміт, Дж. Бентам, В. Паретто, А. Маршалл, К. Губін, В. Нордгауз, Дж. Тобін, Л. Осберг, А. Шарп, Г. Далі, Дж. Кобб, Б. Міланович, С. Аміна, Х. Беррі, Р. Вейда, Б. Геслінг, Е. Гідденс, М. Гіллен, Д. Лук'яненко, Т. Моран, А. Поручник, М. Спенс, Я. Столярчук, Г. Файрбо, В. Чужикова, О. Бікла, О. Євтушенко, Н. Коваліско, Е. Лібанова, Я. Шаповал, А. Гальчинський, Н. Кравчук, З. Луцишин, Н. Деева, Т. Калашнікова, Л. Лісогор, О. Макарова, І. Новак, М. Огай, І. Осипова, А. Реут, В. Саріогло, О. Хмелевська, Н. Холод, Л. Черенько, П. Швець, Л. Шевченко, В. Шишкін, С. Раунтрі, Г. Джорд, Г. Мюрдаль, М. Ліптон та ін. Предметом особливої уваги світової спільноти є соціально-економічний розвиток країн Євросоюзу, відтак його «східного розширення», оцінка наслідків вступу нових країн-членів для їхнього політичного, соціально-економічного розвитку. Однак не достатньо дослідженими залишаються проблеми теоретичного обґрунтування динаміки соціально-економічної стратифікації країн ЄС в процесі залучення нових членів з різним початковим рівнем в ієрархії страт.

Мета статті полягає у розвитку теоретико-методичних концептів оцінки освітньої політики ЄС у соціально-економічній стратифікації країн в процесі розширення.

Виклад основних результатів дослідження. Слід зазначити, що сьогодні, при всій різноманітності організації сфери освіти в країнах ЄС, що включає як структуру освітньої системи так і її зміст, можна спостерігати тенденцію до зближення освітніх систем. Це зближення спостерігається як на стадії дошкільної освіти, так і середньої загальної освіти, шляхом корегування тривалості навчання, визначення рівневості системи освіти. В 90% країн-членів ЄС запроваджена

дванадцятирічна система навчання, окрім Великобританії та Італії, де термін навчання для здобуття середньої освіти складає 13 років. Майже в усіх країнах, крім Данії, Фінляндії, Швеції, запроваджена 3-х рівнева система освіти: початкова, молодша середня і старша середня. Болонський процес також ініціював зближення освітніх систем, особливо у вищій освіті. В декларації «Зона Європейської вищої освіти» [9], прийнятій в червні 1999 р. в м. Болонья (Італія) було закладено основи синхронізації національних систем вищої освіти. Наступні етапи Болонського процесу – Празьке комюніке 2001 р., Берлінський саміт 2003 р., Бергенський саміт 2005 р. – сприяли подальшому зближенню освітніх систем не лише країн-членів ЄС, а й інших країн, що приєдналися до нього [9].

У рамках Болонського процесу для створення Європейського наукового та освітнього простору запропоновано зручні градації дипломів, ступенів і кваліфікації (бакалавр, магістр, доктор філософії); єдину систему кредитних одиниць (система ECTS); введено взаємно визнані на європейському просторі додатки до диплома, тощо. Однак, на всіх етапах Болонського процесу робиться наголос на добровільний, полісуб'єктний характер його запровадження. На такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи. Регулювання освітньої діяльності та соціальної диференціації на наднаціональному рівні не ставить за мету уніфікацію освітніх систем, а лише за допомогою запровадження правових методів створює умови до зближення освітніх систем різних країн, що в кінцевому випадку сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності як жителів ЄС, так і в цілому європейської економіки. Безпосереднє регулювання національних систем освіти знаходиться в полі зору національних урядів. Основними завданнями тут є покращення якості освіти; розвиток професійних навичок та підвищення кваліфікації педагогів; підвищення доступності і відкритості освітніх систем та забезпечення необхідного рівня інвестування фінансових ресурсів в систему освіти.

За рівнем фінансування державних видатків на освіту країни ЄС можна поділити на 3 групи:

- перша – з низьким рівнем, що не перевищує 10% від загальної суми державних видатків (Греція (7,78), Німеччина (8,92), Італія (9,43), Словаччина (9,8));
- друга – з середнім рівнем – від 10% до 15% (Румунія (10,38), Австрія (10,70), Чехія (10,73), Франція (10,97), Іспанія (11,06), Угорщина (11,04), Нідерланди (11,69), Бельгія (11,70%), Люксембург (11,71%), Фінляндія (12,17%), Ірландія (12,61%), Швеція (13,05%), Мальта (13,06%), Польща (13,28%), Норвегія (13,30%), Великобританія (13,65%), Данія (13,73%), Словенія (13,79%), Португалія (14,41%));
- третя – з високим рівнем – понад 15% (Кіпр (15,31%), Латвія (15,69%), Литва (16,02%), Естонія (17,78%), Ісландія (17,98%)).

Видатки на освіту залежать від значної кількості факторів, у т. ч. від економічного стану держави. Починаючи з 2009 р. по всій Європі реалізовувались програми жорсткої економії з метою консолідації державних витрат, пов'язаних з кризовою ситуацією. Так, за період 2011-2012 рр. скорочення фінансування освіти відбулося в 20 країнах. Найрадикальніше це відбулося в Італії та Великобританії [3]. Як зазначив лауреат Нобелівської премії з економіки, королівський професор економіки в Лондонській школі економіки Крістофер Піссарідес: «економічні кризи починаються і закінчуються, але молоді люди мають тільки один шанс отримати навички, які допоможуть їм знайти роботу і розпочати успішну кар'єру» [1].

Не дивлячись на різні обсяги та стратегії фінансування освітньої сфери національні уряди намагаються знаходити шляхи реформування та забезпечувати їй відповідний рівень якості, про що свідчить рейтинг ефективності національних систем освіти. Так, в 2014 р. згідно зазначеної оцінки досягнень в сфері освіти серед європейських країн визнання отримала система освіти Фінляндії (5 місце), Нідерландів, Великобританії та Польщі. В двадцятці опинилися Данія, Німеччина, Бельгія, Чехія [2].

Статистичний аналіз варіації країн-членів ЄС за питомою вагою населення з вищою освітою у віці 15-64 роки (далі – рівень освіти) дає підстави для висновку про наявність сильної диференціації країн за цим параметром, проте значення коефіцієнтів варіації мають чітку тенденцію до зменшення, тобто диференціація поступово зменшується, при цьому ця тенденція притаманна обом групам, за роком набуття членства в ЄС.

Таблиця 1. Показники диференціації та характеристики розподілу країн-членів ЄС за питомою вагою населення з вищою освітою у віці 15-64 роки

Показник	Позначення	2000	2005	2010	2015
Для всіх країн-членів ЄС					
Максимальне значення	X_{max}	35,3	28,6	32,7	37,6
Мінімальне значення	X_{min}	4,9	9,1	11,9	15,0
Коефіцієнт співвідношення граничних значень	K_R	7,2	3,1	2,7	2,5
Середнє квадратичне відхилення	S	7,4	6,6	6,8	6,8
Коефіцієнт варіації	V	0,434	0,335	0,298	0,249
Коефіцієнт варіації Уільямсона	V_W	0,40	0,32	0,28	0,26
Перший кuartиль	Q_1	11,0	13,8	16,1	20,9
Третій кuartиль	Q_3	15,9	19,2	22,7	28,1
Кuartильний коефіцієнт диференціації	K_q	0,161	0,278	0,316	0,321
Коефіцієнт асиметрії	A	0,365	-0,108	-0,096	-0,226
Коефіцієнт ексцесу	E	-0,386	-1,584	-1,535	-1,194
Для країн-членів ЄС до 2004 року					
Максимальне значення	X_{max}	27,1	28,6	32,7	37,6
Мінімальне значення	X_{min}	7,5	10,8	13,0	15,5
Коефіцієнт співвідношення граничних значень	K_R	3,61	2,65	2,52	2,43
Середнє квадратичне відхилення	S	5,9	5,9	6,4	6,1
Коефіцієнт варіації	V	0,308	0,261	0,250	0,204
Коефіцієнт варіації Уільямсона	V_W	0,40	0,35	0,30	0,26
Перший кuartиль	Q_1	15,4	19,1	21,8	26,8
Третій кuartиль	Q_3	20,6	25,9	27,7	30,7
Кuartильний коефіцієнт диференціації	K_q	0,265	0,382	0,299	0,179
Коефіцієнт асиметрії	A	-0,689	-1,013	-0,919	-0,951
Коефіцієнт ексцесу	E	-0,231	-0,292	-0,466	0,488
Для країн-членів ЄС з 2004 року					
Максимальне значення	X_{max}	35,3	27,7	32,1	36,4
Мінімальне значення	X_{min}	4,9	9,1	11,9	15,0
Коефіцієнт співвідношення граничних значень	K_R	7,20	3,04	2,70	2,43
Середнє квадратичне відхилення	S	8,0	5,7	6,1	6,4
Коефіцієнт варіації	V	0,557	0,349	0,305	0,262
Коефіцієнт варіації Уільямсона	V_W	0,68	0,60	0,45	0,38
Перший кuartиль	Q_1	9,2	11,4	15,1	19,6
Третій кuartиль	Q_3	15,1	17,8	22,6	28,1
Кuartильний коефіцієнт диференціації	K_q	0,194	0,344	0,371	0,397
Коефіцієнт асиметрії	A	1,487	0,845	0,802	0,508
Коефіцієнт ексцесу	E	2,224	-0,234	-0,379	-0,859

Джерело: складено і розраховано автором на основі даних [5]

Таблиця 2. Питома вага населення з вищою освітою у віці 15-64 р. (%)

Групи країн	Середнє значення				Темп зростання (%) за				
	2000	2005	2010	2015	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2005-2015	2000-2015
ЄС	17,0	19,6	22,9	27,4	115,3	117,0	102,3	140,2	161,7
Країни-члени до 2004 року	19,2	22,5	25,4	30,0	117,0	113,3	101,5	133,5	156,2
Країни-члени з 2004 року	14,4	16,2	20,0	24,5	112,7	123,1	103,4	151,0	170,2

Джерело: складено і розраховано автором на основі даних [5]

Загалом варіація була дещо слабшою в першій групі, але відмінності скорочувалися, при цьому зберігається її досить сильний ступінь в обох групах. Розподіл країн за рівнем освіти у 2000-2015 рр. по групах суттєво відрізнявся, оскільки в першій групі дуже сильна правостороння асиметрія і слабка плосковершинність ($A \approx -1$, $E \approx -0,4$), в другій – дуже сильна але спадаюча правостороння асиметрія і помітна зростаюча плосковершинність (в 2015 р. $A = 0,508$, $E = -0,859$). Отже, в 2015 р. сформувалися протилежні закономірності розподілу країн за рівнем освіти в межах груп, зокрема в першій групі значна частка країн мала рівень освіти нижче середнього та помітну концентрацію навколо середньої, а в другій – вище середнього та слабку концентрацію.

Порівняння питомої ваги населення з вищою освітою у віці 15-64 р. наведено у табл. 2.

Порівняння середніх значень по групах країн показує, що країни першої групи характеризуються вищим рівнем освіти населення, проте темпи приросту переважають у другій групі (70,2% проти 56,2% у 2000-2015 рр. і 51% проти 33,5% у 2005-2015 рр.), що призвело до певного зменшення диференціації за цим параметром. Найшвидше зростав рівень освіти в Люксембурзі (в 2,1 рази), Португалії (в 2,6 рази), Греції (в 2 рази), Польщі (в 2,7 рази), Чехії (в 2,1 рази), Словаччині (в 2,3 рази), Словенії (в 2,1 рази), Мальті (в 3,7 рази), Румунії (в 2 рази).

Перевірка суттєвості різниці середнього рівня освіти по групах країн на основі t-критерія Стьюдента [7] свідчить про те, що в 2000 р. Відмінність була в межах статистичної похибки, оскільки емпіричне значення практично дорівнювало критичному (відповідно 1,71 і 1,72), проте в 2005 р. і 2015 р. вона була істотною, тому що емпіричні значення (відповідно 2,76 і 2,22) були вищими від критичного (1,71) при рівні значущості, меншому 0,05. Таким чином, можна констатувати, що зберігається помітна диференціація країн ЄС за рівнем освіти, проте є тенденція до її повільного зменшення.

Цей висновок підтверджується ранжуванням країн за рівнем освіти, оскільки країни з низьким рангом належать переважно до другої групи, середній ранг також помітно вищий в першій групі і розбіжність зберігається на рівні 5 пунктів, таким чином суттєвого зближення країн з двох груп не відбувається. Слід зазначити, що в другій групі у 2000-2015 рр. для шести країн притаманне незначне зменшення рангу (найбільше для Литви – 7 пунктів), для трьох – незначне підвищення (найбільше для Польщі +5 пунктів). В першій групі дії суттєво впав ранг для Німеччини (-11 пунктів) і зріс для Ірландії (+11 пунктів) і для Люксембурга (+9 пунктів).

Порівняння першого (Q1) і третього (Q3) кuartилів по групах країн (табл. 1) підтверджує помітно вищий рівень освіти в першій групі впродовж всього досліджуваного періоду, проте значно швидше зростали кuartили в другій групі (перший кuartиль в ній збільшився у 2000-2015 рр. в 2,1 рази, а третій – в 1,9 рази, в першій групі – відповідно в 1,7 рази і в 1,5 рази). Кuartильні коефіцієнти диференціації свідчать про середню і стабільно зростаючу концентрацію країн навколо середнього рівня в першій групі, а також про середню концентрацію в другій групі, яка суттєво зменшилася у порівнянні з 2000 роком. Отже, в першій групі диференціація країн за рівнем освіти зменшується, а в другій – зростає.

Висновки. Освітня політика розглядається важливим фактором подолання соціально-економічної нерівності серед громадян ЄС. На рівні ЄС, як на наднаціональному рівні, за допомогою правового регулювання, запровадження цілого ряду програм створюються можливості з інтеграції національних систем освіти в єдиний освітній простір. Впродовж 2000-2015 рр. за рівнем освіти населення зберігаються суттєві відмінності між країнами, оскільки в першій групі значення цих параметрів були помітно вищими, проте також відбувається повільне зближення країн двох груп, що підтверджується динамікою показників варіації та характеристик розподілу. Це підтверджує тезу про те, що є помітні успіхи щодо скорочення диспропорцій між країнами ЄС в процесі залучення нових членів з різним початковим рівнем в ієрархії страт.

1. *Європейська громадянська ініціатива захищає витрати на освіту. Профспілка працівників освіти і науки України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/international/2848-yeuropejska-gromadyanska-iniciativa-zaxishhaye.html>.*

2. *Рейтинг ефективності національних систем образования. Центр гуманитарных технологий, информационно-политический портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info.ru.*

3. *Цели устойчивого развития ООН и Россия. Доклад о человеческом развитии в Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ac.gov.ru/files/publication/a/11068.pdf>.*

4. *EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.*

5. *Eurostat.Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_03&lang=en.*

6. *Komisya Europejska. Kluczowe dane o edukacji w Europie 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eurydice.org.pl.*

7. *t-Критерий Стьюдента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/T-Критерий_Стьюдента.*

8. *Treaty on European Union. European Communities–Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.*

9. *Створюючи зону вищої освіти Європи. Комюніке конференції міністрів вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/bolon/07.pdf>.*

E-mail: vi_ktoria@list.ru